

[0134] **DE RIUSTRINGER TEKST FAN 'E 17 KESTEN EN
24 LANRJOCHTEN**

Oanrin.

Doe't Rudolf His syn bikend wurk oer it Fryske strafjocht yn 'e midsieuwen tarette, sette hy út ein mei in skôging oer *Die Überlieferung der friesischen Küren und Landrechte* ¹⁾, hwant - sa sei er yn dy forhanneling - men is winliken hwat mei de Fryske teksten oan, om't der net in krityskenien fan bistiet. Dat sadwaende bisocht er it forbân tusken de ûnderskate oerleveringen fan 'e Kêsten en Lânrijochten út to finen. Hokker fortuten oft syn ûndersyk dien hat, dêr wol ik hjir net op yngean; ik bihein my ta in bisprek fan it plak, dat er oan 'e Riustringer tekst tawiisd hat en wol neigean, oft syn oardiel oer dy tekst wol goed wie. Dêrfoar moat ik al efkes gear oer de wize fan arbeidzjen fan His (en letter Hoekstra ²⁾) yn dizzen. Dy komt dêrop del, dat hja de biwarre teksten systematysk mei-inoar forlike hawwe. In wichtige rol spile by har ûndersyk de fraech, oft biskate wurden of sindielen yn alle lêzingen to finen wiene. Kaem it iene of oare wurd mar yn ien hânskrift foar, dan seagen hja dêr in oanwizing yn, dat it net yn 'e oertekst stien hie en dêrom oan in lettere biwurker taskreaun wurde moast. Miste in wurd allinne yn ien tekst, dan wiene hja gau ré mei it sizzen, dat dy tekst fan dat oangeande dan eat weilitten hie, dat al ta de oertekst heard ha moast. Dy methoade soe ik de *mechanyske forlikingsmethoade* neame wolle. It is in wurksume methoade, dy't jin op greate krektens ferget. It leit yn 'e reden, dat sa'n wurkwize by in boarne, dêr't gâns in tal lêzingen fan bikend is, wol fortuten dwaen kin. Soks jildt binammen foar oerleveringen, dy't nei oaninoar bisibbe binne. Hwat tichter oft de teksten byinoar steane, hwat kreker oft men út de forskelen ôfliede kin, hokker tekst de âldste wêze moat. By de Fryske Kêsten en Lânrijochten leit it lân der lykwols efkes oars hinne. Wy hawwe mar in stikmannich teksten ta ús foldwaen en ien ding is yn alle gefallen wis: foar it meastepart biesteane dy inoar net nei. En dan litte wy de fraech, oft se by einsluten wol op ien tekst tobekgeane, noch mar bliuwe. Dat sil moai wis àl it gefal wêze mei de trije W.-teksten en mei de H.- en E.-tekst, mar oft bygelyks R. en W. fan ien foarfaer útskaeije, stiet sa fêst net. Wy witte ommers in binaud bytsje fan it ûntstean fan 'e teksten. It kin wêze, dat der oarspronklik ien tekst bistien hat. dêr't alle oare teksten fan ôfstamje, mar likegoed kinne alle oerleveringen tobekgean op in Latynsk privileezje, dat yn 'e ûnderskate gebieten selsstannich forfryske en útwreide is. Dêrom soe ik de bisibbens fan 'e teksten der al sa leaf bûten hâlde wolle en my biheine ta in hifkjen fan 'e ynhâld fan 'e R.-tekst. En binammen hjirom, om 't His ³⁾ en Hoekstra ⁴⁾ dy fariant net sa heech sette. Yn har stambeam heart er thús yn 'e foarste staech (dy't neffens harren al gâns

1) Ofprinte yn: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, 20. Bd., 1899, s. 39-114.

2) J. Hoekstra, Die gemeinfriesischen Siebzehn Küren, 1940, s. 45-77.

3) R. His, Das Strafrecht der Friesen im Mittelalter, 1901, s. 151.

4) J. Hoekstra, Die gemeinfriesischen Siebzehn Küren, s. 147.

fan 'e oertekst ôfwykt ¹⁾ en dêryn is er wer de útrinder, dy't it fierst fan dy archetyp ôfstiet.

De útwreidingen.

It plak fan 'e R.-tekst wurdt neffens His en Hoekstra foaral biskaet troch de útwreidingen, dy't yn R. foarkomme, mar yn 'e oare lêzingen net to finen binne. Sokke oanfollingen achtsje hja in faei teken. His neamt guon dêrfan op, wylst Hoekstra de útwreidingen yn 'e R.-tekst fan 'e Kêsten allegearre oanjowt. Op it earste oansjen liket it der ek in bulte op, dat de skriuwer fan R. op eigen manneboet wiidweidiger west hat as de oaren. Mar meastentiids kin men twa kanten út en dat giet hjir ek op. Men kin sizze, dat R. de oertekst útwreide hat, mar mei likefolle rjocht, dat de oare hânskriften de oertekst ynkoarte hawwe. Dat lêste is in ûnderstelling, dy't wy net fuortynienen as ûnwierskynlik forsmite moatte. Hwant der binne oanwizingen, dat de Kêsten en Lânrijochten tobekgeane op de saneamde *lagsaga*, de mounlinge foardracht fan 'e wetsteksten yn 'e folksgearkomsten ²⁾. My tinkt, men mei wol in kop as in almenak hawwe, sil men sokke teksten alle jierren wer goed to foaren bringe! Dêrby hie de foardrager (*asega*) lykwols in wichtige stipe oan it ritme fan 'e teksten. Dy tilden op fan byldspræk en rymwurden. Yn 'e brede, redenrike utering waerd net op in wurdmannich sjoen; men soe itselde hjoeddedei helte koarter sizze kinne. Tink b.g. oan 'e biskriuwing fan it skriemende bern yn it twadde Lânrijocht. Sokke ritmyske teksten wiene sûnder mis in middel om it ûnthâld fan 'e foardrager to stypjen, mar foar de steller fan 'e skriftlike teksten moatte hja in lêst west ha. Hja wiene bûtendat nei it op skrift bringen fan it oerlevere folksrijocht oerstallich wurden en men kin jin der yn bijaen, dat it in oerskriuwer net noaske en nim al dy útwreidingen oer. Sa mei it birstean, dat de oertekst, as wy dy alteast oannimme moatte, stikken wiidweidiger west hat as de lêzingen, dy't wy kenne, en sadwaende kin men net úthâlde, dat in tekst, allinne om't er mear jowt as de oare farianten, in útwreide tekst is. It kin likegoed sa wêze, dat de oare oerleveringen forkoarte binne en de saneamde útwreide tekst in folsleiner lêzing biwarre hat. In oare noarm moat hjir

1) It biwiis foar it âlder wêzen fan it twadde skift stiet lykwols frijhwat tuitich. Dêrfoar wurdt wiisd op de trêdde Kêst, dêr't de oanstelling fan 'e *asega* yn op 't aljemint komt. Nou is dat plak op himsels al fortocht, omreden dêr de keizer yn neamd wurdt, wylst de Kêsten gjin witten fan in keizer hawwe, mar oer de kening prate. De tekst skriuwt foar, dat de *asega* fan it folk keazen wurde moat en *coram imperatore romani iuraverit*. De R.-tekst draeit de saek om en seit: *ther ne hach nen asega nenne dom to delande, hit ne se thet hi tofara tha keysere fon rume esweren hebbe and thet hi fon da liodon ekeren se*. Dat kin net goed wêze, seit His, hwant de *asega* moat earst forkeazen wurde en dan pas syn eed dwaen. Mar it jowt grif eigenskip, dat it oarsom west hat. *Tofara* kin bitsjutte 'tofoaren' en dan forfalt it biwiis. (Dat de min oersette Latynske tekst dat *tofara* mei *coram* werjoech, seit fansels neat). Hat nou lykwols de lêzing mei de "logyske" folchoarder net de pré? Wiswier net. De tekst leit dit fêst: de *asega* moat fan it folk forkeazen wurde, mar it folk mei net eltsenien kieze. It moat in man wêze, dy't in *fidelis* fan 'e kening is; ien, dy't syn trou oan 'e kening mei eedswarring bifêstige hat. Sokke *fideles* wiene yn it hiele Frankyske ryk bilêst mei de rjochtspræk en it is net yn to sjen, hwerom't dat yn Fryslân oars om en ta gien wêze soe. Men mei perfoarst net útgean fan in *amtseed* yn dit stik fan saken; troch de gewoane troueed wie de *fideles* al hâlden om oan 'e rjochtspræk mei to dwaen.

2) Sjoch dêroer: Ph. Heck, Übersetzungsprobleme im frühen Mittelalter, 1931, s. 36 e.f.

dêrom de trochslach jaen. En dat is, nei myn bitinken, it wêzen fan dy "útwreidingen". Is der gjin mis op, dat dy foar taheakken oansjoen wurde moatte, hawar, dan hawwe wy to rekkenjen mei in oerskriuwer, dy't syn guozzepinne optein oer it parkemint mielje liet en der sels hwat by makke hat; binne de „útwreidingen" dêrfoaroer âldstlich en hat in ôfskriuwer dy net sels bitinke kind, dan moatte wy der op fortocht wêze, dat dy wolris út 'e oertekst stamje kinne. Dêrfandinne dat dy „útwreidingen" yn it neikommende earst ris hwat better bisjoen wurde sille.

It foarste, dêr't R. syn eigen wei yn giet, is de oantsjutting fan 'e Kêsten. R. hâldt him oan 'e bineaming *liodkest*, wylst de oare redaksjes sljochtwei *kest* skriuwe. My tinkt, *liodkest* hat de âldste pompieren. Doe't de Kêsten noch mar krekt oannommen wiene, hie it wurd *kest* fansels noch net de lettere biheinde bitsjutting fan 'statutarische Willkür' ¹⁾, mar koe bygelyks ek in oerienkomst tusken twa persoanen oanjaen. Der moast noch hwat by, om it biskate bigryp, dat hjir oan 'e oarder is, oan to tsjuten. Dêr wie de gearsetting *liodkest* tige gaedlik ta. Dy joech oan, dat it net samar in kêst wie, mar in kêst, dy't it hiele folk foar kar nommen hie. Mei it âlder wurden fan 'e Kêsten waard dy bitsjutting fan *kest* de wichtichste en hiene hja gjin forlet mear fan 'e neijere útliz *liod*. In oerskriuwer koe sadwaende, sûnder oaren op 'e doele to bringen, wol folstean mei allinne *kest* op to nimmen. Dêrom mei alteast dy „útwreiding" net foar in lettere oanfolling oanmurken wurde.

Soks hâldt allyksa foar de útwreiding *liodkest*, *alder thes kyninges bon efter geng* (2de en 15de Kêst). Dy omskriuwing sil men yn 'e oare lêzingen omdôch sykje. Dus mar as ynslûpsel weismite? Dat liket my in slim forsin ta, om't de Kêsten in opmerklike ynslach hawwe. Hja binne, of wolle alteast wêze 'kesten', dat is to sizzen fan it folk útstelde privileezjes, dy't de kening bikerftige hat. Dat komt yn dy sizwize treflik ta utering. Hwerom soene dan dy wurden net ta de âldste tekst heard hawwe? It jowt earder eigenskip, dat lettere ôfskriuwers, dy't libben yn in tiid, dat de kening neat mear oer de Fryske kontreijen to kedizen hie, it keninklike tawurd weilitten hawwe as dat it neitiid fan oerskriuwers yn 'e tekst brocht is.

Dit is lykwols net it iennichste plak yn 'e twadde Kêst, dêr't de oare hânskriften koarter krieme as R. It giet yn dat foarskrift oer de frede, dy't foar alle godshuzen en geastliken jilde sil. Alle oerleveringen falle mei de doar yn 'e hûs en ornearje, dat de tsjerken en de geastlikheit in frede ha moatte. R. allinne docht sa net. Dêr wurdt yn sein: *thet ma under liodon hagene fretho louade alle godis huson and alle godis monnon; thene fretho kasma tha bi twam and sivguntiga pundon*. Dy útliz fan 'e hege frede mei men utersté net foar in útfynsel fan in oerskriuwer hâlde. De wurden *louade* en *kasma* strike skoan mei it aerd fan 'e Kêsten en boppedat is it oannimlik, dat de Friezen wierliken op in stuit it fredejild fan tsjerken en geastliken forhege hawwe. Dy frede fynt men bygelyks yn it Seendrjocht ²⁾, in boarne, dy't moai wis - alteast foar in part - âlder as

1) Sjoch: Wilhelm Ebel, Die Willkür, 1953, s. 66.

2) M.P. van Buijtenen, De grondslag van de Friese vrijheid, 1953. Taheakke VIII, nû. 32; sj. yn dit wurk ek s. 159.

de Kêsten is. De forheging sil, lyk as His mei rjocht úthâldt ¹⁾, mei de saneamde godsfredes gearhingje.

Hoe't it sit mei de ein fan 'e twadde Kêst, dêr't R. hat: *Rednath and kawing alsa hiton tha forma twene ther tofrislonde thene pannig slogon*, is net mear nei to gean. Dy sin kin der letter oan taheakke wêze, mar dat hoecht net.

By de fjirde Kêst rint de tekst fan R. der wer út. Hjir wurdt de straf yn fêststeld foar immen, dy't it rjocht yn eigen hannen nimt: hwa't sûnder frij fan hegerhân in oarmans hawwen en hâlden naderet, sil dêrfoar boete moatte mei tsien *merka* (R. *reilmerka*). It ûnderskie yn jildsoarte is op himsels sa wichtich net, dat kin op in pleatslik forskil tobekgean. Al liket it frjemd, dat allinne R. in bitelmiddel yn lekken oanjowt, hwant neffens Jaekel ²⁾ hawwe reilmarken nei de 10de ieu eins al net mear gongber west. It is sadwaende hiel wol mooglik, dat R. hjir in âldere lêzing hat as de oare hânskriften. In ding fan bilang achtsje ik it fierders, dat de folchoarder, dy't R. oanhâldt, better is as fan omtrint alle oare oerleveringen. R. leit earst it strafbere stik fêst en dan pas de boete, dy't dêrop stiet. Neffens dat bistek waerden ek alle oare Kêsten opmakke. Op F. nei sette alle oare lêzingen fan 'e 4de Kêst út ein mei de straffe en dat kin min de oarspronklike foarm west ha.

In heislike flater fan alle oare teksten ³⁾ sil men allikemin yn R. oantrefte. Sûnder *asega ledene* is it naderjen fan in oar syn goed forbean, ornearje alle teksten bihalven de Riustringer. Mar dat roait nearne nei, om't de *asega* gjin *ledene* dwaen koe, soks wie it wurk fan 'e frana ⁴⁾.

De útwreiding, dy't R. hat: *alsare efter beta skil*, sil ek wol yn 'e oertekst stien ha. Hwant de nadering kaem twadderlei efter wei: de dieder moast boete foar de brutsen frede (*sa brekth hi ther on*) en fierders forgoeding jaen oan dejinge, hwa't er skea dien hie (*alsare efter beta skil*). De gearstallers fan 'e oare hânskriften meitsje der mar in potsje fan en hâlde dy saken net útinoar. Sa lêze wy bygelyks yn H. allinne mar, dat de dieder tsien mark *scelde(ch)* wie. Wy meije dan ek oannimme, dat de taheakke fan R.: *sa is thiv kest al ebet and efullad* út 'e oertekst weikomt en fan 'e biwurkers fan 'e oare redaksjes weilitten waerd. Hja hiene net mear foar it forstân, dat de kêst twa straffen fêststelde (it boeten, *bêta*, oan 'e man, dy't kronken waerd, en it biteljen fan in fredejild oan it folk, d.w.s. it *fullia* fan ús foarskrift) en skrasten doe dy wurden.

De sechste Kêst giet oer it tsjerkelân ⁵⁾. As immen fan dat oangeande de tsjerke oan it rjocht forklage hie, dan koe de tsjerke dat lân mei sawn goede tsjûgen hâlde. Der wurdt trijerleije soarte fan tsjerkelân ûnderskaet: it *câplond*, d.i. it lân, dat men oan 'e tsjerke forkoft hat, mar dêr't men ornaris sels brûker fan bliuwt; it *bôklond*, d.w.s. it lân, dat men de tsjerke noch by 't libben tamakket,

1) R. His, Das Strafrecht der Friesen im Mittelalter, s. 149 e.f.

2) H. Jaekel, Über die Freiheit der Friesen, hânskrift fan 'e universiteit to Marburg; ôfskrift yn it Fryske Ynstitút to Grins, s. 172.

3) De steller fan Jus of ien fan syn foargongers hat dat goed oanfield, hwant hy sette nei *ledene* it wurd *dom*. Itselde jildt foar de man, dy't de Latynske tekst gearstalde. Dy skreau *sine auctoritate asega* del en dat is, alhoewol net krekt, dochs yn alle gefallen better as *ledene*.

4) Sj. b.g. it tolfte Lânrecht.

5) Sj. it opskrift fan L.: *De possessionibus ecclesiarum retinendis*.

foar 't neist troch it lân yn it *boek*, to witten it tsjerkemissael to skriuwen; en trêd it eigentlike tsjerkegoed, de *dos ecclesiae* ¹⁾). Hâldt men nou de ûnderskate lêzingen njonken inoar, dan liket it der in bult op, dat guon ôfskriuwers hwat op 'e doele brocht binne troch dat *câplond*. Hja hawwe dêr mei ûnrjocht *câplond* yn 't algemien ûnder forstien en net it tsjerklike *câplond*. It kin wêze, dat de stellers fan somlike teksten troch dy wei de oanrin fan it foarbyld, dat hja oerskriuwe moasten, bygelyks sà omset hawwe: *câplond end godes huses egin, ther ma tha helgum iewen ieftha bockat hebbe*. Dêrtroch hie it de skyn wol, dat eltsenien syn *câplond* mei sawn tsjûgen hâlde mocht. Is dy ûnderstelling goed, dan leit it ek yn 'e reden, hwerom't dy oerskriuwers de 'taheakke' fan R.: *sa mi hi behalda thera heligona erue* net oernommen hawwe. Ommers, hja hiene de bitsjutting fan 'e kêst gâns útwreide, fan gefolgen dat dy taheakke net mear mei de ynhâld striek. De saneamde taheakke sil dêrom nei alle tinken wol by de kêst heard ha.

Fan de sawnde Kêst, dêr't allinne R. en F. (*heroch*) *alles riuchtes tinzes* hawwe, kin net folle sein wurde. De oare teksten hawwe it inkeld oer de *huslotha* en foar in part ek oer de *tegotha*, dy't de Friezen oan 'e kening bitelje moasten. R. set dêrnjonken jit de *tins*, dy't hja neffens rjocht skuldich wiene. De oerleveringen, dy't allinne noch fan de *huslotha* gewach meitsje, sille grif jong wêze en út in tiid datearje, dat ús foarfaers gjin tsienden mear opbrochten ²⁾). It hat dêrom wol eigenskip, dat de teksten, dy't *huslotha* en *tegotha* skriuwe, jonger as de R.-tekst binne. Hwant it is net oan to nimmen, dat de Friezen yn de tiid, dat hja, krekt as de folken om harren hinne, de Frankyske keningen ûnderhearich wiene, mei de *huslotha* folstean koene. It frjemde biwâld sil harren bygelyks ek in persoanlike bilêsting oplein en har ta jeften oan 'e kening forplichte ha ³⁾). Dêrom liket it my ta, dat it ûntbrekken fan 'e algemiene *tins* yn 'e oare lêzingen op in foroaring wiist, dy't fan lettere ôfskriuwers yn forbân mei de foroare tastân oanbrocht waerd.

De taheakke oan dizze Kêst: *thet wi er north herdon redbate tha unfrETHmonne al thet frisona was* kin op himsels gjin útslútsel jaen oer de fraech, oft hjir al of net praet is fan in bitinksel fan in oerskriuwer.

Der moat fierdersoan noch op wiisd wurde, dat inkeld en allinne R. in dúdlike omskriuwing jowt fan de *fria stol*, dy't de Friezen hiene. Soks hâldt neffens R. yn, dat harren it rjocht fan *fria spreka and fri ondwarde* tastien waerd. It lêste is fansels sa wichtich wol as it earste. Dat men jin frij-út oer de kening bikleije mei weacht sa swier net as dat men ek it frij hat en wiis in oanklacht fan 'e kening ôf. H. en E. dogge ús dêr lykwols neat oer to witten, wylst F. en de W.-teksten inkeld mar de *fri(e) spreke* neame.

De achtste Kêst set jin al daliks foar in bulte swierrichheden. De Friezen wurdt dêr it rjocht yn ûntsein om in kampstriid tsjin de kening oan to gean,

1) Sj. dêroer: G. Agena, Grundbesitz, Beispruch und Anerbenrecht in Ostfriesland, 1938. s. 45 e.f.

2) Sjoch: G. Acker Strating, Over tienden in de Friesche landen tusschen Flie en Wezer, inzonderheid in de Ommelanden. Bijdragen tot de geschiedenis en oudheidkunde der Provincie Groningen I, 1846, s. 193-254.

3) Sjoch: Ferdinand Lot, L'impôt foncier et la capitation personnelle sous le Bas-Empire et à l'époque franque, 1928, s. 117.

mar tagelyk krije hja frij en hâld ynsté dêrfan in proses mei tsjûgen. It falt jin op, dat de skriuwers fan R. en F. in goed bigryp hiene oer de kwestje, dêr't it om giet ¹⁾. De oare teksten dogge der mar in smiet mei de mûtse nei en meitsje der in griemman fan ²⁾. Oan 'e ein fan 'e Riustringer lêzing stiet: *and wili him allera campona kiasa*. Dy wurden binne my neat to dúdlik. It is net ûnmooglik, dat wy hjir mei in ynslûpsel to krijen hawwe. Lykwols kin men jin ek foarstelle, dat dy sin al yn 'e oertekst stie, mar fan 'e oerskriuwers weilitten waerd, om't hja der likemin eat fan bigriepen.

Foar de wearde fan 'e R.-tekst is de tsiende Kêst fan tige great bilang. Alle oare oerleveringen roaije yn dizzen de planke mis. Neffens dy kêst hawwe de Friezen twa foarrjochten: foarst binne hja net ta *hereferd* forplichte, oars sein hja hoege net mei to fjochtsjen yn it greate leger fan 'e kening, en twad meije hja net bûten har eigen grinzen foar it rjocht easke wurde. De oare hânskriften litte dat lêste wei en forbine de *hereferd* mei de grinzen, dy't de R.-tekst by it *bodding* oanjowt. Soks is folslein sinleas, hwant de *hereferd* giet - yn tsjinstelling mei de *landwere* - altiten tsjin in fijân fan utens. R. moat hjir dus perfoarst de âldere lêzing fêsthâlden hawwe, wylst de oare teksten it *bodding*, dat ridlik gau ôfskaft waerd, skrasten en der sa in nuver gearmjuksel fan makken. Der komt noch by, dat it meastepart fan 'e oerskriuwers fan 'e oare teksten net ienris war dien hat en neam alle wynstreken op, mar b.g. mei it Easten en Westen (H. en E.) of mei Easten, Westen en Suden (F.) folstiene.

Faeks meije wy ek de wurden, dêr't Kêst 10 yn R. mei bislút: *Nu skilu wi frisa halda usera aldera kest and kera and thera kininga ieuwa, alsa hit us thi kinig kerl an tha fria stole bifel; sa mugu wi behalda use lond and usa liode with thet hef and with thene northhiri, ief vs god helpa wili* oan 'e oertekst taskriuwe. Dit privileezje kin ommers net sa mar as in fabel forsmitten wurde. It stiet fêst, dat Karel de Greate yn Fryslân bistel en lêst ta de fordigening tsjin de Noarmannen jown hat ³⁾. Dat sil bard wêze troch de Friezen fan 'e *hereferd* en mûlk ek fan it *bodding* om utens to bifrijen. Allinne de Riustringer lêzing bringt ien en oar treflik ûnder wurden. Der komt jit by, dat inkeld dy tekst krekt oanjowt, dat it hjir om de fordigening tsjin de wylde wytsingen to rêdden is. Sa kriget men de yndruk, dat dy ôfwar allinne yn 'e oerlevering fan R. noch foar in wêzentlike plicht oanmurken waerd ⁴⁾. Dêr wiist allyksa it slot yn R. op: *ief vs god helpa wili*. De lju wiene der doe, sa't it liket, noch net sa wis fan, dat hja har goed tsjin de Noardske sérôvers hoedzje koene. De oare teksten hawwe dêrfoaroer de Fryske frijdom yn 't algemien der yn bihelle en sille dêrom wol yn letter tiid ûntstien wêze.

Hwat de alfte Kêst oanbilanget, is de redaksje fan R. wer helte better as dy fan 'e oare hânskriften. Dy kêst set in dûbelde boete op it tamtearjen fan lju,

1) Sjoch de forliking fan 'e teksten by M.S. van Oosten, De amtshalve vervolging naar Oud-Friesch recht, 1938, s. 27-35.

2) Forlykje b.g. de Dútske oersettingen fan R. en H. yn Die gemeinfriesischen Siebzehn Küren, 1940, s. 156 en 142 e.f.

3) Sj. H. Conrad, Deutsche Rechtsgeschichte I, 1954, s. 147.

4) De lêste oanfal fan 'e Noarmannen, dy't ús bikend is, wie fan 1042 (ynfal yn Riustringen).

dy't ûnder de bisûndere biskerming (*mundiburdiu*) fan 'e kening stiene. De Frankyske keningen hawwe sokken mei heger jild wurdearre ¹⁾ en allinne de R.-tekst hâldt dat yn omtinken: *and hwas a thera enich bifiuchte ieftha birauie, sa betere him mith twifaldere bote thruch thes kiniges bon*. De skriuwers fan 'e oare teksten reppe gjin wurd fan dat keninklike gebod (*bon*).

Hoe 't it sit mei *godis natha* ²⁾ yn deselde kêst, doar ik net útmeitsje. In lettere ynfoeging hoecht it wier net to wêzen. Dy wurden passe ntl. tige bêst yn it forbân fan 'e tekst, mei't dêr û.o. in hegere frede yn fêstlein wurdt foar harren, dy't om *Gods genede* to winnen alle striid ôfsward hawwe, lyk as pylgers nei it Hillige Lân, Romefarders en boetelingen.

It stik yn 'e tolfte Kêst: *and sa hwas a thene fretho an otheron breke, sa betere him mith bote and urbote*, dat allinne R. ús oerlevere hat, kin likegoed âld wêze. De oare lêzingen jowe wer gjin omtinken oan de boete, dêr't de man, dy't kronken waerd, rjocht op hie. Dat soe net sa slim wêze, as de boete yn it gefal, dat ús kêst biskriuwt, gelyk bleau. Mar dat wie sa net. Ut oare boarnen witte wy, dat dy krekt forhege ³⁾ en alfolle fordûbele waerd. Dat komt allinne yn R. ta utering, sadwaende sil dy de oertekst biwarre hawwe.

By de trettjinde Kêst kin ik koart krieme nei itjinge oer de fjirde sein waerd. De 'útwreiding' fan R. sille wy hjir wer foar oarspronklik oansjen moatte.

De fjirtjinde Kêst yn R. skaeit gâns fan 'e oare teksten út. Yn R. komt in ûnmounich bern op 't aljemint, dat út it lân weifierd wurdt, wylst de oare lêzingen it oer in kriichsfinzene hawwe ⁴⁾. Nou wurdt de kriichsfinzene ek yn it tweintichste Lânrijocht bihannele, dat mûlk hat de skriuwer fan 'e R.-tekst tocht, der wie nou wol genôch oer sein en hy moast nou mar ris yn dit stik fan saken oer in ûnmounich bern prate. It kin ek oars west hawwe. De oerskriuwers fan 'e oare teksten kinne der niget oan hawn ha, dy kêst mei dat lânrijocht lyk to slaen. En dan wurde twa dingen dúdlik. Yn it foarste plak, hwerom't yn it Latynske opskrift *exilium* en net *captivitas* stiet. Twad, hwerom't yn dizze kêst in *balemund*, in ûntrouwe fâd, foarkomt; dat soe ommers by in folwoeksen feint, dy't neffens de oare teksten ⁵⁾ finzen wurdt, gjin doel hawwe.

It stikje *sa hwersa en mon sa erga deda dede* yn 'e fyftjinde Kêst jowt gjin hâldfêst foar de âldens. Itselde jildt ek foar it "op it rêd setten", dat wy yn 'e folgjende kêst fine. Dat hoecht perfoarst net jong to wêzen, hwant dy deastraf kaem al tige ier foar ⁶⁾. It hingjen fan 'e dief, dat R. apart neamt, is allyksa in âld gebrûk. Sok sekuer omskriuwen fan 'e straffen docht der earder útwizing fan, dat R. in âldere lêzing as de oare teksten hat.

De wurden *thes ne mi thi fria frisa nena witha biada* yn Kêst 17 is net sa folle oer op to merken. Hja komme ek yn oare teksten, mar dan yn oar forbân foar. Op it plak, dêr't hja yn R. steane, kinne hja skoan mist wurde, mar it soe my to fier gean en hâld se allinne dêrom foar in ynslûpsel.

1) H. Conrad, Deutsche Rechtsgeschichte I, s. 216.

2) Sjoch W.L. van Helten, Zur Lexicologie des Altostfriesischen, 1907, s. 243 (ûnder *nā-the*).

3) R. His, Das Strafrecht der Friesen im Mittelalter, 1901, s. 130 e.f.

4) Itselde forskynsel docht him yn it trêdde Lânrijocht foar.

5) Dêr wurdt alteast net steld, dat de finzene ûnmounich wie.

6) H. Conrad, Deutsche Rechtsgeschichte I, s. 229.

Dat wiene dan de plakken út 'e Kêsten. By de Lânrijochten kin it leau'k wol ta mei in stikmannich foarbylden. It sil klearrichheit hawwe, dat it wurd *ute*¹⁾, dat allinne yn 'e Riustringer lêzing fan it foarste Lânrijocht biwarre bleaun is, yn it gehiel kwealik weilitten wurde kin en grif ta de oertekst heard ha moat. Dat lânrijocht jowt oan, dat gjin Fries eigenmachtich hanneljen fan in oar hoecht to fornearen, mar dat men - om him eat ôf to winnen - de rijochtlke wei lâns moat. Wol hy dy't oanspand wurdt lykwols net op it *afte thing* forskine om him to forwarren, dan forliest er it pleit. Dat docht net sa dúdlik bliken út 'e oare teksten. De Alde Druk hat b.g.: *so moet hi habba da oenferd fan dam deer him oenspreckt* en H.: *sa ach hi onfere ende thet god ther ... nest spreka muge*. Né, soe men sizze, hy (de easker) kin net mei it rijocht oansprekke, hy hat al oansprutsen, mar de tsjinpartij forskynt net.

Fan bilang is ek it ûnderskie tusken de lêzingen fan it fyfte Lânrijocht. R. is de tekst, dy't de saneamde *dingtael* sûnder mis it suverst oerleveret. It giet hjir oer in stik lân of guod, dat men fan in pylger koft hat. Yn sa'n gefal kin de tsjinpartij jin net útdaegje, om de rijochtsfoargonger (*werand*) foar it front komme to litten. Sa lêze wy allinne yn R. en dat is nou krekt it punt fan kwestje. By âlds hie lân en guod in skiednis. Alle dingen, dy't men hie, moast men fan sizze kinne, hwer't hja weikamen, woe men dy ek fierders yn it 'gewelt' hawwe. Wie men dêr net ta by steat, dan waerd men foar tsjeaf oanmurken. It forwar fan 'e man, dy't eat fan in pylger koft hat, is dus, dat dy regel hjir net jildt. Om't de oare lêzingen fan dat oangeande neat to dúdlik binne, moat men wol oannimme, dat R. hjir wer ris de goede tekst hat.

Yn it sechste Lânrijocht forhellet allinne it Riustringer hânskrift ús fan 'e berte fan in bern, dat yn it biskreaune gefal dochs tige wichtich is. By de oare teksten falt dat bern sa mar út 'e loft.

It achtste Lânrijocht jowt yn 'e R.-tekst in nijsgjirrich foarbyld fan *lagsaga*, dat yn 'e oare oerleveringen net to finen is, to witten:

*Et steue mire stonda
wed mire dwa
and riucht mire umbe sines thredknilingis deda undfa*

Oare oerbliuwsels fan dy wetsfoardracht binne, tinkt my, yn it njoggende en alfte Lânrijocht bidarre, forl.:

9de L.R. :	<i>forth skil hi gunga and iechta skil hi ielda and wn(da) skil hi beta.</i>	11 te L.R. :	<i>forth skil hi gunga and iechta skil hi beta</i>
------------	--	--------------	--

Opmerklik is it forskil tusken dy beide teksten. Men mei perfoarst net tinke, dat yn it alfte Lânrijocht de wurden *hi ielda and wn(da) skil* by forsin út 'e tekst rekke binne. Hwant it alfte Lânrijocht bihannellet in bisûnder gefal, to sizzen de wounen, dy't men troch in bist krige hat, en dêrfoar hoechde de eigener allinne mar to boeten (*beta*) en gjin fredejild oan it folk to biteljen (*ielda*). De Riustringer fariant hâldt dus de saken moai krekt útinoar. Hjir ha wy dochs wol in dúdlike oanwizing yn, dat soks net fan in lettere oerskriuwer

1) Sjoch W.L. van Helten, Zur Lexicologie des Altostfriesischen, s. 355 (*utana*, 2de fal meartal fan *ûte* = 'Herausgabe').

optocht waerd. Sokke stikjes moatte òf út 'e oertekst oernommen wêze, òf hja binne ynfoege fan in oerskriuwer, dy't yn in tiid libbe, dat de lju de *lagsaga* noch hiem hiene. Wol men sadwaende de lêzingen allegearre op in oertekst tobekgean litte, dan moat men wol ta it bislút komme, dat de oerlevering fan R. nei oan dy oertekst bisibbe is. Men soe nei myn bitinken de planke wol foargoed misroaije, as men de R.-tekst op groun fan 'e saneamde 'útwreidingen' foar tige jong forslite soe.

De wurden *bi skinandere sunna* yn it twa-en-tweintichste Lânrijocht bringe jin fannijs de *lagsaga* yn it ûnthâld.

By einsluten noch in pear foarbylden. Yn it sawnde Lânrijocht wurdt krektlyk as yn 'e fyfte Kêst in foarskrift oer it erfrjocht jown. Inkeld R. seit mei klam, dat dit allinne foar in *frimon* jilde sil. Ek dy tafoeging is abslút net oerstallich. Hwant krekt op it mêd fan it erfrjocht binne der wichtige forskillen tusken de *frimon* en de *horning*. It erfskip fan 'e lêste stiet wif oant yn it trêdde slachte ¹⁾.

Yn it tweintichste Lânrijocht wurdt inkeld en allinne yn 'e R.-tekst sein, hwerom't de man, dy't de Noarmannen as finzene weifierd hawwe en dy't as harren tsjinner oan *morddeda* skuldich is, dochs net fûgelfaei wurdt. Ommers, sa lêze wy yn R., hy wie *liues and lethana en vnweldich mon*. Dat komt lang sa goed net út yn 'e oare lêzingen, forlykje mar H.: *thet hi dede alsa him sin hera bad*. Allyksa wiist de oanrin fan datselde Lânrijocht: *sa hwersa northman an thet lond hlapath* der mûlk op, dat de skriuwer fan 'e R.-tekst fan in tiid witten hat, dat soks jit gauris barde. De oare teksten skriuwe mear algemien *ief di noerdman nymt een man ontankes* en hawwe it net oer in ynfal. Dêr stiet neffens my ek mei yn forbân, dat de taheakke yn R.: *thurch thet thi frana ne machte him thes fretha waria* yn 'e oare hânskriften mist. Dat docht jin ek gjin nij, omreden allinne mei R. sprutsen wurde kin fan in feilen fan 'e frana. Dy hie as militair oanfierder de Noarmannen út it lân keare moatten. Yn 'e oare teksten kin de man ek finzen nommen wêze, wylst er b.g. mei syn skip op sé wie. Wichtich is yn dit Lânrijocht einlings noch, dat yn 'e oare oerleveringen de *skelta* neamd wurdt, wylst R. it oer de *frana* hat. Nou stiet wol fêst - ik kin der hjir net fierder op yngean - dat de *skelta* mei dy saek alhiel neat to krijen hie. Swiere forgripen tsjin it folk waerden fan 'e *frana* birjochte, perfoarst net fan 'e *skelta*.

It *uter stef and uter strid* yn it trêdde Lânrijocht heart ek moai wis ta de oertekst. Yn in stúdzje oer de *were*, dy't fierhinne ré is, sil ik oantoane, dat yn it gefal, dat yn it niisneamde Lânrijocht op 't aljemint komt (it weifieren fan in bern út it lân), dat bern it foarrjocht krige, dat it tsjin alle regels yn gjin kampstriid hoegde oan to gean noch op in stêfeed (eed dy't wurdlik neisein wurde moast) ferge waerd. Dat de oare teksten krekt dy stêfeed en dy kampstriid weilitte, liket my in faei teken ta.

It foarôfgeande biwiist nei myn bigryp wol, dat de 'útwreidingen' yn 'e R.-tekst net sa mar oan in lettere biwurker taskreaun wurde meije. Alleast foar in part fan dy 'útwreidingen' jildt, dat hja ús in bettere tekst biskikke as de koartere lêzingen. Hja komme òf út 'e pinne fan in iere ôfskriuwer òf hja

1) Forl. M. de Haan Hetteema, Het Fivelingoër en Oldampster landregt, s. 142, 22.

meitsje wierliken diel fan 'e oertekst út. Fierders mei men net gean, tinkt my.

His hat ek noch op stikken wiisd, dy't yn alle teksten foarkomme, mar krekt wer yn R. ûntbrekke. Dat binne bygelyks it forhael oer de *skalk* yn somlike teksten (tsiende Lânrycht) en it foarskrift oer it ûnthjitten fan *sueslika trouwa* (tolfte Kêst). Dêr kin men fuortendaliks wol fan sizze, dat it jongere útwreidingen binne. It rjocht, dat de *skalk* neffens it seendrycht kriget - *sa achma him to helpane mit sinetriuchte ... ther mithe scelma helpa tha erma alsa tha rika, tha vnethela alsa tha ethela, wande alle liude ewen ethele send andere boc* - soe ik net fierder as op 'e tolfte ieu tobekgean litte wolle. De *sueslike trouwe* hinget nei myn bitinken gear mei de bounmaetskippen fan 'e haedlingen, dat ek dy taheakke is foar 't neist net âlder as de tolfte ieu.

It boppesteande wiist nei myn oardiel út, dat de mechanyske forlikingsmethoade foar de Fryske teksten net to brûken is. De ûnderskate oerleveringen sille op 'e nij stik foar stik op harren ynhâld hifke wurde moatte. Mûlk kinne wy sa nochris in krityske tekst opmeitsje, dy't de oertekst nei-oan komt. Dat sil lykwols noch gâns ûndersyk fergje. As dit artikel it fêstrekke tekstûndersyk wer op 'e glead helpe koe, is it alteast net omdôch skreaun.

N.E. Algra.